

de armen', schreef een politieke gevangene, mr. J. H. van Wijk,

'soms gewikkeld in dekens, soms nauwelijks in iets gewikkeld, soms hangend in manden; dreinende kleuters, luchtig huppelende kleuters . . ., hollende OD'ers, hollende verpleegsters, alles haastig, gejaagd, opgejaagd . . . Deze situatie kan niemand verwerken, zelfs de ruwste door jarenlange mishandeling versteende *Kapo's* kunnen het niet aan: '*Wir sind wieder weich geworden, das ist herzlos; was werden unsere Frauen und Kinder ertragen müssen, wenn dies alles bekannt wird.*' En dat leidt er toe dat het gehele kamp probeert, zich duidelijk wenst, te désolidariseren met de organisatoren van dit bedrijf en allerlei levensmiddelen gaan door en over het draad naar de ongelukkige deportanten.¹

Zij waren de laatsten niet.

Op de transporten van 6 en 7 juni volgde al op 11 juni een nieuw transport naar Westerbork: gehuwde vrouwen, al of niet met hun oudere dochters, ca. vijfhonderd allen bijeen. Het transport werd in drie uren samengesteld. Gelegenheid om afscheid te nemen werd niet gegeven. 'Vaders' (met oudere kinderen) 'zien nu', aldus Santegoeds, 'hun vrouwen, en sommigen hun vrouwen en grote dochters en hun moeder vertrekken, en blijven alleen.'²

Medio juli werd aan alle Joden die nog in het *JDL* opgesloten zaten (enkele duizenden, maar wij weten niet precies, hoevelen het er waren), gelast hun kleding in te leveren³: zij kregen zebra-kleding uitgereikt, zij kregen ook kampnummers. Maar uit het feit dat zij nu de status van 'echte' concentratiekamp-gevangenen hadden, vloeiden nog andere consequenties voort; al hun eigendommen werden hun (op f 10, twee dekens en één handdoek per persoon na) afgenomen: geld, horloges, ringen, dasspelden, portefeuilles, sigaren- en sigarettenkokers, enz. Op één punt bleef er verschil bestaan met de gevangenen in het *Schutzhaftlager*: de mannelijke Joden werden niet kaalgeschoren. Dat verzuim werd in oktober door de nieuwe *Lagerkommandant*, Grünewald, hersteld.

Gaven de maatregelen die het uiterlijk verschil tussen de Joden en de *Schutzhaftlinge* in Vught ophieven, de resterende Joden het gevoel dat zij minder bevreesd behoefden te zijn om gedeporteerd te worden? Wellicht. Maar dat optimisme was, als steeds, ongerechtvaardigd. In september en oktober kwam het tot nieuwe transporten en met uitzondering van de

¹ J. H. van Wijk, aangehaald in a.v., p. 130-31. ² A. Santegoeds: *De hel op de Vughtse heide*, p. 100. ³ De jassen en mantels had men al eerder moeten inleveren.